

NEDERLANDSE SCHOUWBURG, Koninklijke (KNS), toneelgezelschap van de stad Antwerpen, opgericht op 6 oktober 1853.

In aansluiting bij een programmapunt van het

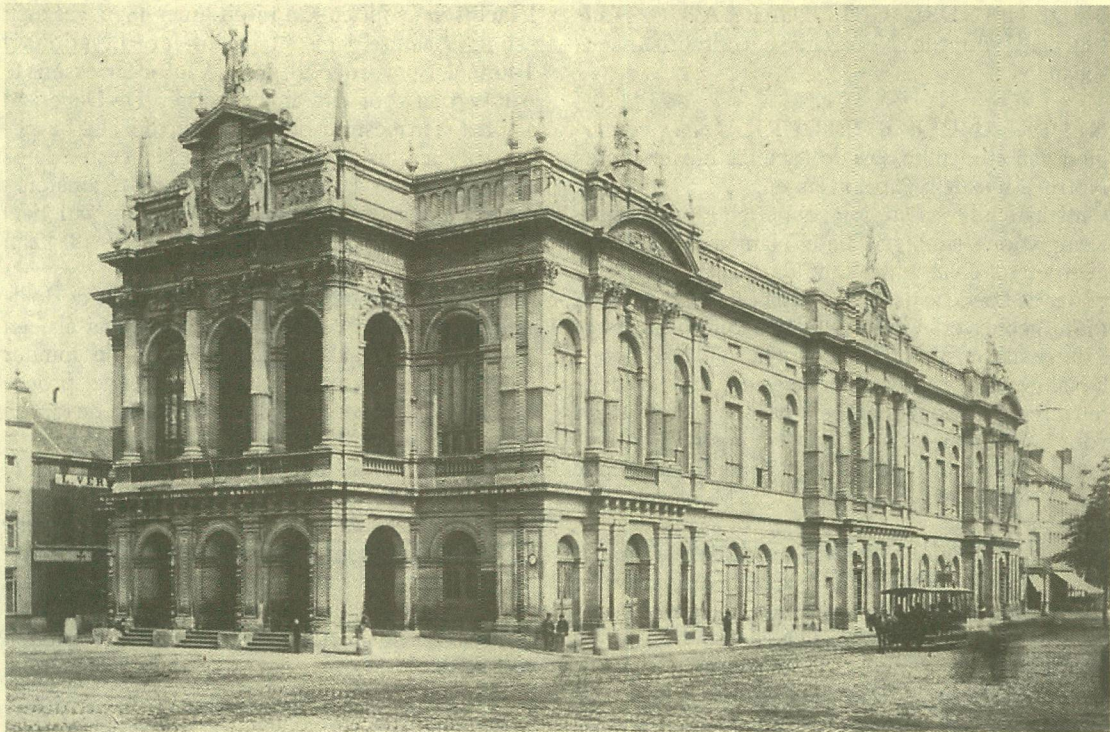
Vlaemsch Midden-Comiteit (mei 1851: verzoek aan de Vlaamse gemeentebesturen een Nationaal Tooneel te bevorderen), vroeg Victor Driessens te Antwerpen voor zijn amateurgroep De Dageraad aan het stadsbestuur om de schouwburg te bespelen en om financiële steun. Burgemeester Loos stelde voor een vaste groep uit de beste amateurspelers te vormen. Hieruit ontstond het Nationaal Tooneel van Antwerpen, dat op 6 oktober 1853 zijn eerste voorstelling gaf.

De opzet van dit beroepstoneel lag binnen de doelstellingen van de V.B.; het toneel, opgevat als een didactisch vermaaksinstrument voor de minder ontwikkelde bevolkingsgroepen, diende propaganda te maken voor de Vlaamse cultuur, de taal en de burgerlijke zeden.

De eerste periode, 1853-1882, was een aanlooptijd. Het repertoire was gericht op massale bijval en sterke emotie, maar de vrijwel exclusieve voorkeur van Driessens voor het Franse melodrama riep kritiek op. Het was on-Vlaams. Een ander probleem was dat de talrijke directeuren op persoonlijk financieel risico speelden en geen aandacht hadden voor vernieuwing.

Op 16 augustus 1874 werd de Nederlandse Schouwburg (Kipdorpbrug) geopend. Het KNS-gezelschap zou er tot 1934 spelen. Daarna trad het gezelschap vrijwel continu op in de Bourlaschouwburg. Bij de opening uitte Jan van Beers de wens, dat de schouwburg "niet een huis van louter uitspanning en vermaak, maar een brandpunt van geestesverlichting en gemoedsveredeling, eene kweekschool van vaderlandsliefde en zelfstandige volksontwikkeling, een wezenlijke tempel van Nederlandsche beschaving en Nederlandsche kunst" zou mogen zijn. De tweede fase, die van directeur F. van Doeselaer (1882-1906) werd door deze burgerlijke mentaliteit gekenmerkt. Het accent lag op een bevestigingsdramatiek, met een duidelijke aandacht voor het Vlaamse drama, met een schuchtere nadruk op de 'kunstavonden', waar het theater ver van een onmiddellijke relatie met het leven bleef. Theater werd een manifestatie van burgerlijke kennis en beschaafdheid. Shakespeare verscheen op het repertoire (1884); het lyrisch drama werd opgenomen (Peter Benoit, Edward Keurvels) (1890), tot het een eigen huis kreeg in de Koninklijke Vlaamse Opera (1907).

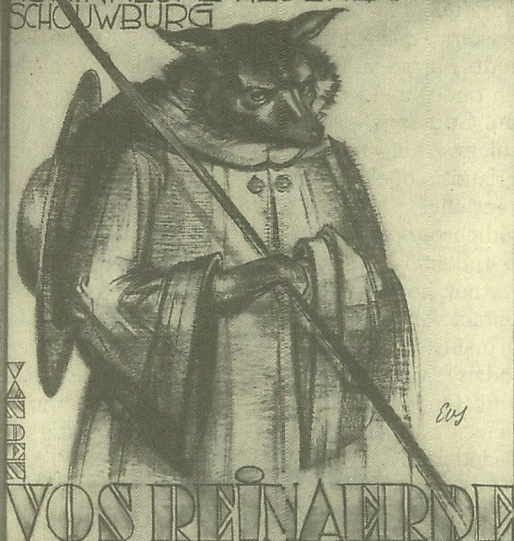
De derde fase bracht een grondige repertoire- en stijlvernieuwing onder de directie van G. de Lattin en F. van Laer (1906-1912). Zij wilden bij de tijd zijn, niet modernistisch, maar rustig informerend en A. van den Heuvel als regisseur selecteerde weloverwogen, bracht het gezelschap een realistisch-idealistisch stijlgevoel bij en versoberde de psychologische uitbeelding. De te eenzijdig-literaire kritiek zag het belang van deze evolutietijd niet in. L. Bertrijn en A. van der Horst (geschoold in het Noord-Nederlandse toneelwerk van Heijermans)

Het gebouw van de Koninklijke Nederlandse Schouwburg aan de Fijdorbrug, geopend op 16 augustus 1874. Tot 1934 was dit de vaste plek van het KNS-gezelschap. Daarna nam de Bourlaschouwburg deze functie over.

(1912-1914) konden reeds voortbouwen op de nieuwe speelcode, maar werden door de oorlog uitgeschakeld. Een nieuw programmapunt werd de aandacht voor de taalzuiverheid op het toneel. Deze ontwikkeling werd opgepakt door **Oscar de Gruyter**, directeur van 1922-1929. Hij schakelde de KNS in de kunstevolutie van zijn tijd in, met de nadruk op de woordkunstige zuiverheid van de taal en op de harmonie van het samenspel. Regisseurs **C. Gilhuys** en **Joris Diels** gaven veel aandacht aan in goed Nederlands vertaalde klassieke stukken. Het leverde verwijten op van te weinig aandacht voor Vlaams toneelwerk. Soms ook oordeelden raadsleden van katholieke zijde dat de goede zeden werden aangetast, maar **Camille Huysmans** en **Frans van Cauwelaert** hielden de KNS de hand boven het hoofd. Wel moesten er soms komedies en melodrama's op het repertoire gezet worden om financieel niet ten onder te gaan. Ondanks deze problemen zette **W. Benoy** (1929-1935) de traditie van De Gruyter voort, daarbij in niet geringe mate gesteund door de regisseur Diels. Deze leverde een belangrijke bijdrage tot de ontwikkeling van de KNS als een allround gezelschap. Hij voerde van 1935 tot 1938 de directie. Zijn benoeming werd niet verlengd. Diels had geen politieke achterban in de Antwerpse raad. Na het interimbestuur van **C. Gilhuys** en **J. Cammans** keerde Diels in 1939 terug en bleef hij directeur tot in 1944. Hij hield de KNS tijdens de oorlog in stand, maar moest daartoe con-

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE
SCHOUWBURG

Affiche voor de opvoering van "Van Den Vos Reinaerde" door Edward van Steenberghe. Ondanks de grotere aandacht voor buitenlandse klassieke stukken in de jaren 1930 programmeerde de KNS toch ook regelmatig de Vlaamse klassiekers. (AMVC)

cessies doen aan de Duitse bezetters. Interessant is de oprichting onder zijn leiding in 1942 van een speciaal kindertheater. Ondanks een onvoorwaardelijke vrijspraak in 1948 was zijn loopbaan in Vlaanderen gebroken. In Nederland heeft hij nog vele jaren gewerkt.

Tijdens het korte bestuur van V. de Gruyter (1944-1947) vond een nauwe samenwerking plaats tussen de door **Herman Teirlinck** opgerichte beroepsopleiding voor acteurs te Antwerpen en de KNS. Deze band tussen de KNS en de Studio Herman Teirlinck bleef tot 1966 standhouden. Veel jonge spelers vonden werk bij de KNS-Nationaal Toneel.

Inmiddels had **Firmin Mortier** de directeursfunctie aanvaard. Hij bleef tot 1963. Verdere vernieuwingen heeft hij niet ondernomen. Wel bloeide te Antwerpen evenals elders het kamertoneel in de jaren 1950 en 1960 op. Onder zijn opvolger B. van Kerckhoven (1963-1968) kwam ook het absurdistisch toneel (Ionesco) aan de orde. De jonge regisseur **Walter Tillemans** zou de komende jaren voor vele vernieuwende elementen verantwoordelijk zijn. Politiek en maatschappelijk engagement kwamen naar voren in de keuze en interpretatie van toneelwerk van Bertold Brecht, P. Kohout, R. Hochhut en auteurs van eigen bodem als Walter van den Broeck, Tom Lanoye en J. Christiaens. Het publiek was er niet altijd gelukkig mee. Het maatschappelijk engagement had zich inmiddels losgemaakt van de Vlaamse emancipatiestrijd en golden internationale vraagstukken als bijvoorbeeld de Vietnamoorlog. De directeuren R. Verstraete (1969-1972) en D. de Gruyter (1972-1986) aanvaardden Tillemans' werk wel, maar Tillemans zelf wenste verder te gaan en richtte in 1979 de experimentele groep Raamtheater op. In 1984 verliet hij de KNS. Onder de directies van De Gruyter en Ivonne Lex (1986-1991) lag bij de KNS het accent toch in de eerste plaats op de rol van publiekstheater zijn. Tillemans keerde in 1991 met zijn groep Raamtheater terug naar de KNS en bleef er tot 1994 als directeur. Onder zijn opvolger F. Redant (1995-1998) verdween de naam KNS. Na de fusie van de KNS met de Blauwe Maandag Compagnie in augustus 1998 zouden beide gezelschappen verder gaan als Het Toneelhuis met als vaste speelplaats de Bourschouwburg.

LITERATUUR: P. Arents, F. Mortier, G. Schmook en E. Willekens, *De Koninklijke Schouwburg jubileert, 1883-1953*, 1953; – F. Brouwers en D. de Gruyter, *125 jaar Koninklijke Nederlandse Schouwburg*, 1979; – D. Hellemans, R. Geerts en M. van Kerckhoven (red.), *Op de voet gevolgd. 20 jaar Vlaams theater in internationaal perspectief*, 1990; – R.L. Erenstein (red.), *Een theatergeschiedenis der Nederlanden. Tien eeuwen drama en theater in Nederland en Vlaanderen*, 1996.

CARLOS TINDEMANS* EN PIETER VAN HEES